

İNGİLİZLERİN MİSİR'DA UYGULADIĞI İDARİ VE EKONOMİK POLİTİKA (1882–1936)

Administrative and Economical Politics Applied By English In Egypt (1882–1936)

Turgay MURAT

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin giderek güç kaybettiği 19. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgeci güçler de boş durmayarak, kendi stratejileri için önemli gördükleri Osmanlı topraklarını işgal etmişlerdir. Bu toprakların en önemlilerinden biri de Osmanlı'nın Mısır toprağıdır. Bu çalışmada, Mısır'ın İngilizler tarafından işgalinin ardından bölgede uyguladığı idari ve ekonomik politikaları anlatmaya çalıştık.

İngiltere 1882'de Mısır'ı resmen işgal etmiş ve I. Dünya Savaşı ile birlikte tamamen bir İngiliz toprağı haline getirmiştir. Bunu da yaparken diğer Ortadoğu milletlerinde olduğu gibi Mısırlıları da bağımsızlık vaatleriyle kandırmışlardır. İncelediğimiz bu dönem içerisinde İngiltere için Mısır'ın içinde bulunduğu durumdan ziyade kendi sömürgeleri için Süveyş Kanalı'nın oldukça önemli olmasıdır. Bunu da tatbik için sürekli olarak Mısır işçilerine müdahalede bulunarak, ekonomik ve politik bir nüfuz oluşturmuşlardır. Bu dönem içerisinde, oldukça kötü bir durumda olan Mısır ekonomisini kendisine borçlandırarak düzelteren İngiltere, idari mekanizmada ise konsoloslukları aracılığıyla sürekli bir bölünme oluşturmuşlardır. Bunu da Mısır yöneticilerini, milliyetçilere karşı kullanarak yapmışlardır. Mısır yöneticilerine Kral unvanı vererek, sürekli desteklemiştir. Ancak Mısır'daki milliyetçi isyanlar giderek İngilizlerin Mısır üzerindeki nüfuzunun azalmasına yol açmış ve bu durum Mısır'a bağımsızlık verilmesine kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mısır, İngiltere, Bağımsızlık, Milliyetçilik.

ABSTRACT

From the late 19th century on, when Ottoman Empire lost its power gradually, colonists powers immediately occupied the strategically important Ottoman areas. One of the important areas was Egypt areas of Ottoman Empire. In this study we tried to explain the administrative and economical politics applied in Egypt by the English after Egypt was occupied by the English.

England officially occupied Egypt in 1882 and it became totally English areas through the First World War. While doing this, they deceived the Egyptians by promising independence as they did in the other Middle East nations. In this period Suez Channel was more important for them than the position of Egypt. To realize this, they continuously intervened Egypt's domestic affairs and gained economic and

politic influence. During this period, England arranged the bad economy of Egypt by granting a loan to them and they caused a division in administrative mechanism through its consulates. They managed this by using the administrators against the nationalists. They supported the administrators by giving them the tittle of King. However, the nationalists rebels in Egypt caused the influence of English to reduce on Egypt and this situation continued until the decision of independence was given.

Key Words: Ottoman Empire, Egypt, England, Independence, Nationalism.

GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim, 24 Ağustos 1516'da Mercidabık ve 22 Ocak 1517'de yaptığı Ridaniye savaşları ile Memlük Devleti'ne son vermiş ve böylece, Suriye, Filistin ve Mısır'ın kapılarını Osmanlı Devleti'ne açmıştır¹. Osmanlı Devleti, Mısır'da Memlük yönetimine son vermemiş ve Mısır'da Osmanlı idaresi kurulmuştur. Mısır toprağı, Osmanlı Sultanı'nın mülkü haline getirilmiş, ancak fiili yönetim, Memlük beylerine verilmiştir. Memlük beyleri yerel yöneticiler olarak toprağın işlenmesinden vergi toplanmasına, Sultan'a bağlılık payının ödenmesine kadar pek çok sorumluluk üstlenmişlerdir. Böylece siyasi güç konumunu sürdürmüşlerdir. Mısır'da Memlük sistemi, Osmanlı yönetim sistemi ile bir arada bulunmaya devam etmiş ve idari yapı ihtiyaç duyulduğunda kanunnameler eliyle düzenlenmiştir. Mısır, Yavuz Sultan Selim devrinden 1798'e kadar başka bir yabancı istila görmemiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin toprakları giderek İngiliz ve Fransız emperyalizminin askeri, kültürel, ekonomik ve siyasal etkilerine maruz kalmıştır. Nitekim 1797-1799 yılları arasında Napolyon Bonapart Mısır seferine çıkmıştır. Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi İngiltere ile Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir ittifak kurulmasına neden olmuştur². İngiliz-Osmanlı ortak kuvvetleri Fransızları mağlup ederek, bölgede denetim yeniden Osmanlılara geçmiştir³.

Fransızların çekilmesiyle bölgede bir boşluk oluşmuştur. Çünkü Memlüklerin iktidarına son verilmiş, fakat yerine başka biri gelmemiştir. Kısa bir düzensizlik devresinden sonra Osmanlı Devleti'nin, Fransızların kalıntılarını temizlemesi için gönderdiği küçük bir ordunun subaylarından olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'da otoriteyi kurmuş ve Sultan

¹ Halis Çevik, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Konya, 2005, s.34.

² Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s.25 – 26.

³ Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsod, *Mısır Tarihi (Arapların Fethinden Bugüne)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2007, s.51.

tarafından Mısır Paşalığı'na atanmıştır. Bundan sonra Kavalalı ve ailesi 145 yıl süreyle Mısır'ı yönetmişlerdir⁴.

Mehmet Ali Paşa, Mısır valisi olduktan sonra silahlı kuvvetleri baştan aşağı yenilemiştir. İdari yapıyı değiştirerek, Mısır'a bürokrasi sistemini getirmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın siyasal hedefi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanarak ailesi adına Mısır'da bir hanedanlık kurmaktır. Bu amaçla ordu ve donanmasını güçlendirdi. Bu konuda Avrupa'yı örnek aldı⁵. Mehmet Ali Paşa, Mısır'da elde ettiği bu başarıyı askeri alanda giriştiği reformlara borçludur. İtalyan ve Fransız uzmanlardan yardım görmüş ve Avrupa usulünde yetişmiş, Mısırlı askerlerden oluşan bir ordu ve donanma kurmuştur. Mehmet Ali Paşa, 1831 – 1840 yıllarında Mısır'da iktidarını kökleştirdi. Kendisi ve oğulları için Osmanlı Devleti'nden giderek artan taleplerde bulundu. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya ile anlaşarak, Osmanlı Devleti'nin atadığı delegelerle birlikte Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'ın verasetten Akka'dan itibaren Suriye'nin de yaşamı boyunca verilmesi amacıyla Londra Konferansı düzenlenmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa, bu koşulları kabul etmemiş ve yapılan savaşlar sonucunda Mehmet Ali Paşa, Suriye'yi iade ederek, Mısır'ın kendisine bırakılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. 1841 Fermanı ile Mısır, Osmanlı Devleti'ne bağlı, ona gelirlerinin dörtte birini vergi olarak ödeyen, ordusu sınırlandırılmış, ancak birçok açıdan bağımsız hareket edebilen bir eyalet haline gelmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra Abbas Paşa, Said Paşa ve İsmail Paşa sırasıyla Mısır'a vali olmuşlardır. Bütün bu dönem boyunca Mısır'da Osmanlı Devleti ve Avrupalı Devletler ile ilişkiler açısından üç önemli olaydan söz edilebilir: Mısır'a 1841 fermanı ile verilmiş olan imtiyazların genişletilmesi, Süveyş Kanalı'nın açılması ve yabancı devletlerden borç para alınması. Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden aldığı imtiyazların genişletilmesi ve Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır'ın ekonomik gücünün artmasına ve Osmanlı merkezinden kazanılan bağımsızlığın büyümesine yol açmıştır⁶.

Böylece Mısır ayrı bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır ki bunun en önemli örneğini Mısır'a Hıdivlik verilmesinde görmekteyiz. Bu unvanın verilmesinin de en önemli sebebi Girit isyanıdır. 1866'da Girit isyanı başlayınca İsmail Paşa Osmanlı'ya yardım teklifinde bulunmuş ve bu yardım karşılığında da Girit valiliğini istemiştir. Ancak İngiltere ve Fransa bunu

⁴ Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967, s.12.

⁵ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s. 77.

⁶ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.29 – 40.

kabul etmeyince İsmail Paşa bu defa kendisine “ Azizi Mısır” unvanının verilmesini istemiştir. Bu unvan da Osmanlı tarafından kabul edilmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, zor durumdaydı. İsmail Paşa'nın yardımından vazgeçemezdi. Bunun üzerine Babiâli, padişah manasını da ihtiva ettiği için İsmail Paşa'yı, “Hidiv” ünvanını kabul etmeye ikna etmiştir. Buna göre, Hidiv İsmail Paşa Mısır'ın iç idaresi ile ilgili hususlarda yani mahalli, mali ve iktisadi işler için özel kanunlar yapmak hakkına sahip oluyordu. Bundan başka yabancı devletlerle de görüşmeler yapmak yetkisine de sahip olmuştur⁷.

Süveyş Kanalı'nın açılmasını izleyen yıllarda Hidiv İsmail Paşa, bağımsız bir hükümdar gibi davranarak, Mısır'ı bağımsız bir ülke gibi yönetmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Hidiv İsmail Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne vermek zorunda olduğu vergiler ve Mısır'da başlattığı büyük girişimlere harcadığı paralar Mısır'ın borçlanmasına neden olmuştur. Öyle ki 1875 yılında Mısır maliyesi iflasın eşiğine gelmiş ve aynı yılın sonunda iflas etmiştir⁸. Bu durumda Hidiv İsmail Paşa, Süveyş Kanalı tahvillerini İngilizlere 100 milyona satmıştır. Bu durum İngilizlere Mısır'a yerleşmek için büyük fırsat doğurmuştur. İngilizler, önce Mısır'a borç vererek aşırı bir mali yük altına sokmuşlardı. Sonra İngiliz iş adamları ve kapitalistleri, Mısır'da, borçlardan dolayı oluşan korku ve endişeden yararlanarak bir sürü imtiyaz elde ederek ülkeye yerleşmeye başlamışlardır⁹.

İsmail Paşa'nın ardından Mısır Hidivliği'ne Babiâli tarafından Tevfik Paşa tayin edilmiştir. Bu dönemde de İngiltere ve Fransa'nın Mısır idaresi üzerindeki tesirleri artarak devam etmiştir¹⁰. Bunun sonucunda ise idaredeki yabancı personel sayısı da artmıştır. Artan vergiler, yabancıların vergi ödemediği kapitülasyon sistemi, Mısırlıların Avrupalılardan nefret etmesine neden olmuştur¹¹. Bu durum, bugün Mısır milliyetçiliğinin ilk kahramanı olarak tanımlanan Albay Ahmet Arabî'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Arabî, askeri lider olmasına karşın, sahip olduğu konuşma gücü sayesinde Mısır ulusunu büyük ölçüde etkilemeyi başarmıştı. Onun davranışları, İngilizlerin, Mısır'ı işgaline yol açmışsa da kendisi Mısır'ın yabancılar tarafından yönetilmemesini isteyen ilk halk lideri olmuştur. Bu olay 1882'de İskenderiye'de bir ayaklanmanın baş göstermesi ile başlamış ve olaylar

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1977, s. 43.

⁸ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.45 – 49.

⁹ Süleyman Kocabaş, *Türkiye ve İngiltere*, İstanbul, 1985, s.101.

¹⁰ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.53.

¹¹ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.51.

sonucunda elli Hıristiyan öldürülmüştür. Ayaklanma Arabî ve ordu tarafından bastırılmış, ancak dış müdahale için gerekli neden yaratılmıştı. İngiliz Amirali, Arabî'ye bir ultimatom göndererek, 11 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi bombalamıştır. Bu işgali izleyen kırk yıl içinde birer kukla durumunda ülkeyi yöneten hidivlerin Mısır tarihinde hemen hemen hiç rolleri olmamıştır. Ülkenin gerçek yöneticileri, perdenin arkasında bulunan İngiliz elçileri olmuştur¹².

1. 1882–1914 Yılları Arasında İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 19. Yüzyılın sonlarına doğru Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Bundan sonraki süreçte bölgenin stratejik konumu ve özellikle de Süveyş Kanalı, İngilizlerin, Bölge üzerindeki etkisini arttırmış ve bölgedeki güvenliği açısından bu durum Mısır'ın İngilizler tarafından işgalini kolaylaştırmıştır.

İngiltere, Mısır'ı Süveyş Kanalı'nı güvence altına almak, Mısır'ın siyasal ve mali istikrarını sağlamak ve ülkeyi Fransızlara kaptırmamak için işgal etmiştir¹³. Zira Fransa'nın Süveyş Kanalı projesi ile İngiltere'nin sömürgeleriyle olan bağlantı yolunu ele geçirmesi İngiltere'yi telaşlandırmıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa arasında bir savaş çıkması halinde Fransa tarafından Süveyş Kanalı'nın kapatılabilecek olması da İngiliz Hükümetini endişelendirmiştir¹⁴. Sonuçta İngiltere, 1882'de Mısır'ı işgal ederek, burada uzun yıllar sürecek olan hâkimiyetinin ilk adımını da atmıştır. İşgalin ardından İngiltere, Fransa ve diğer uluslararası güçlerin tepkisinden çekindiği için Mısır'ı doğrudan yönetimi altına almamıştır. Görünürde Mısır, eskisi gibi hidiv ve hükümetince yönetiliyor ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığı devam ediyordu. Ancak Mısır'ın asıl yöneticisi, Mısır Hükümeti'nin üzerinde büyük bir denetim kuran İngiliz Başkonsolosu olmuştur. Her nezarete Başkonsolos'un emrinde olan İngiliz danışmanlar yerleştirilmiştir. Bunların görevi Mısır Hükümeti'ne tavsiyelerle yardımcı olmaktı. Gerçekte ise onların onayı olmaksızın ülke yönetimiyle ilgili herhangi bir kararın çıkması mümkün değildi. İngilizlerin kurmuş olduğu bu dolaylı yönetim biçimine tarihte örtülü protektora adı verilmiştir. Örtülü Protektora Mısır'da 1914 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemin en

¹² Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.14 – 16.

¹³ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s.118.

¹⁴ Esra Sarıkoyuncu Değerli, “ Kendi Arşiv Belgeleriyle İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s.73–74.

önemli siması Mısır'da 24 yıl Başkonsolosluk yapmış olan Lord Cromer'dir. Lord Cromerle birlikte Mısır'da İngiliz hâkimiyeti kurulmuş ve sağlam bir zemine oturtulmuştur¹⁵.

Mısır'ı, 1882'den 1907'ye kadar yöneten Lord Cromer¹⁶, Şarklıların, Batı'nın usullerini öğrenmedikçe kaderlerini geliştiremeyeceklerini ve bunun için de Büyük Britanya gibi ileri ülkelerin nezareti altında uzun bir çıraklık dönemi geçirmelerinin gerektiğini kabul ederdi. İngiltere Baş Konsolosu olarak uzun hizmet döneminde Cromer, Mısırlıların bağımsızlık isteklerini hep hor görmüş ve Londra'daki amirlerine bu ülkede İngiliz rehberliğine daha yıllarca ihtiyaç duyulacağı konusunda güvenceler vermişti¹⁷. Cromer göreve başladığında, İngiliz Hükümeti ondan ilk olarak Hidiv Tevfik tarafından da onaylanmış olan Lord Duffer'in reform paketine uygun bir politika izlemesiydi. Bu reformların başarıya ulaşması için Mısır Hükümeti'ne yardımcı olmaları için İngiliz danışmanlarının yerleştirilmesi gerekliliği belirtiliyordu. İngilizlerin bu reform önerilerinin arkasında işgallerini meşrulaştırmayı hedefleyen ince bir siyaset vardı¹⁸. Ancak İngiliz yönetici Cromer döneminde Mısır ekonomik yapısı oldukça ilerleme göstermiştir. Cromer'in öncelikli hedefi Mısır'ın borçlarını ödemektir¹⁹.

Nitekim bu dönemde Mısır'ın mali durumu oldukça kötüydü ve Mısır maliyesi iflasın eşiğine gelmişti. Aslında işgal öncesinde Mısır maliyesi borçlarını ödeyebilecek bir seviyedeydi. Fakat işgalle birlikte Mısır'a ek borçlar yüklenmişti. Bunlar, İskenderiye yangını tazminatı, Arabî isyanını bastıran İngiliz askerinin maliyeti ve Sudan seferiyle ilgili tüm masraflardı. Bu harcamaların çoğunun asıl sorumlusu olmasına rağmen, İngiliz Hükümeti, bunların hepsini Mısır'a ödetmekte kararlıydı. Fakat çökme noktasındaki Mısır hazinesinin bunca yükün altından kalkması mümkün değildi. Bu durumun aşılabilmesi için tek çözüm yolu, borçlanmaydı. Hâlbuki halen yürürlükte olan 1880 Tasfiye Kanunu'nun şartlarına göre borçlanma, ancak Osmanlı Devletiyle Duyun-ı Umumiye üyesi Avrupa Devletlerinin uygun görmesiyle sağlanabilirdi. İngiliz Hükümeti bu konuda direnen Fransa'yı ikna ettikten sonra, 1885'te Uluslararası güçlerin onayıyla, Mısır için 9000.000 sterlinlik bir borçlanma hakkı elde etmiştir. Alınan bu

¹⁵ Mustafa Gençoğlu, *İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882- 1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.60.

¹⁶ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.16.

¹⁷ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.118-119.

¹⁸ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.61-64.

¹⁹ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.119.

borçla rahat bir nefes alan Mısır maliyesi, bundan sonra Cromer'in geniş kapsamlı ve etkin ekonomik programlarıyla kısa bir sürede düze çıkmıştır²⁰.

19.Yüzyılın liberal "laissez faire – bırakın yapsınlar" ekonomik prensibine inanan Cromer, bu amaçla Mısır'da endüstrinin adının bile anılmaması gerektiğini çünkü Mısır'ın bir tarım ülkesi olduğuna inanıyordu²¹. Cromer, İngiliz dokuma sanayisine rakip olabilecek yerel sanayi temelinin gelişmesine karşı olduğu için, Mısır'ın gelirini tarımsal üretimi çoğaltarak arttırmayı planlıyordu. 1902'de tamamlanan Assuan Barajı, Delta Barajı'nın yeniden inşası ve daha fazla kanal açmak gibi projelerle, Nil temelli sulama sistemini geliştirmeyi sağlayacak dev bir girişim başlatmıştır. Yaygın olan demiryolu ağını iki katına çıkartarak, Mısır'ı yeni bir demiryolu projesine sokmuştur. Bu gelişmeler, Mısır'ın tarımsal üretimini, özellikle de halen başlıca gelir kaynağı olan pamuk üretimini önemli ölçüde arttırmıştır. Mısır'ın uluslararası finans alanındaki durumu ele alındığında ise Cromer'in politikalarının başarılı olduğu görülmektedir. 1880'lerin ortasına gelindiğinde bütçe artık fazla gösteriyordu ve Cromer döneminde devletin yıllık gelirinin yüzde 25 ile 35'ini oluşturan borç ödemelerinde bir aksama tehlikesi yoktu. Buna ilaveten, İngiliz yönetiminin tarımsal gelişme konusundaki ilgisi, kırsal kesimin genel hayat standardında bir yükselmeyi sağlamıştı. Vergiler indirilmiş angarya ve kırbaç kullanımı yasaklanmıştı²². Ancak tüm bunlara rağmen, Mısır'daki İngiliz kontrolüne karşı muhalefet gittikçe artmaktaydı. Çünkü finansman ve ticaret tamamen Rumların, İtalyanların, Suriyelilerin ve Ermenilerin elindeydi²³.

İngilizlerin Mısır üzerindeki bu nüfuzu giderek artarken, diğer taraftan da Fransızlar, İngilizlerin asıl niyetinin Mısır'da hâkimiyet kurmak olduğunu geç de olsa anlamışlardır. Bu durum Fransızlar için kabul edilmesi mümkün olmayan bir durumdu. Fransızların Mısır'daki ekonomik ve siyasi çıkarları büyüktü. Fakat İngiltere'nin bir oldubittiyle Mısır'a tek başına sahip çıkması, Fransa için büyük darbe teşkil ediyordu. Bundan dolayı Fransa, İngiltere'nin Mısır politikalarına sürekli zorluk çıkartarak, engel olmaya çalışmıştır. Fransa bu konuda zaman zaman başta Rusya olmak üzere diğer güçlerden destek görmüştür. Bunların yanı sıra Fransa İngiltere'yi Süveyş Kanalı meselesinde de sıkıştırmaya çalışmıştır. Fransa, Süveyş Kanalı'nda en yüksek hisseye ve Kanal'ın idaresinde birçok çalışana sahipti. Bu sayede

²⁰ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.77.

²¹ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.17.

²² William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.119.

²³ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.17.

Fransa, İngiltere'nin Kanal'daki menfaatlerinin önüne geçmek istemiştir. Bu amaçla sürekli olarak İngiltere'nin Kanal üzerindeki kontrolünün kalkması için çalışmıştır. Nihayet İstanbul'da İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti ile diğer güçler arasında 29 Ekim 1888'de anlaşmaya varılmıştır²⁴. 1888'de imzalanan Süveyş Kanalı Antlaşması, 1904'te yürürlüğe girmiştir ve antlaşma dokuz devlet tarafından imzalanarak kabul edilmiştir²⁵.

Varılan anlaşmayla; Kanal'dan ticari ve askeri geçişlere büyük bir serbestiyet tanınmakla birlikte, antlaşmanın diğer önemli bir maddesi de Kanal'ın savunmasının Mısır Hükümeti'ne ait olduğu, eğer bunu yapamazsa sorumluluğun Osmanlı Devleti'ne ait olduğuydu. Ancak bu madde yürürlüğe girmemiştir. Fakat tüm bunlar İngiltere'nin Mısır'daki hâkimiyetinin önüne geçemedi ve sonuçta Fransa, İngiltere'yle 1904'te anlaşarak Mısır işlerinden çekilmiştir²⁶. Tüm bunlar İngilizlerin Kanal üzerindeki ve dolayısıyla da Mısır üzerindeki denetimini hem ekonomik ve hem de idari olarak arttırmıştır.

Bu dönemde İngiliz tekelleri, en iyi topraklardan yüz binlerce dönüm toprağı ele geçirmişler, fabrikaların, madenlerin, demir yollarının ve sulama tesislerinin birçoğunu denetim altına almışlardı. Süveyş Kanalı şirketinin paylarının da % 45'i İngiliz Hükümeti'nin elinde bulunuyordu. Ayrıca ülkenin tüm mali sisteminin İngiliz bankalarının denetimi altında bulunduğu için bu bankalar, Mısır'a verdikleri borçların yalnız yıllık faizleri olarak dört milyon pound gibi yüksek bir para almaktaydı. Genelde köylünün oldukça kötü durumda olduğu Mısır'da, ulusal burjuvazi de durumdan pek memnun değildi. İngilizlerin ülkede kalması ve koloni rejimini sürdürmesi düşüncesinden yana olanlar, feodal toprak ağaları ile yabancıların aracılığını yapan burjuvaziydi. Bu koşullar altında yabancılara karşı genel bir muhalefetin oluşması doğaldı²⁷. İngilizlerin 1883-1907 yılları arasında Kahire temsilciliğini yürüten Genel Konsülü Lord Cromer²⁸, 1907'de emekliye ayrılmış ve yerine de Sir Eldon Gorst atanmıştır²⁹.

Yeni Mısır Başkonsolosu Eldon Gorst, Mısır işlerinde uzun süreli tecrübeye sahip bir yöneticiydi. Ayrıca Dâhiliye ve Maliye nezaretlerinde

²⁴ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.93.

²⁵FRUS (Foreign Relations Of the United States), 1955 – 1957, Vol: XVI, s.18–19.

²⁶ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.91–93.

²⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008, s.184.

²⁸ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008,s.257.

²⁹ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.18.

danışmanlık görevi yapmıştı. Gorst, başa geçer geçmez Mısır'da ilk iş olarak, idari reformlara yönelmiş ve liberal esintinin ilk ürünü olan siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir. Eldon Gorst daha sonra Hidiv Abbas ile dostluk ilişkisi kurarak, Cromer döneminin kötü anılarını silmeye çalışmıştır. Bu amaçla Gorst, Hidiv Abbas'a nazırların seçiminde daha geniş bir serbestlik tanımış ve İngiliz danışmanların nezaretlerdeki hâkimiyetini az da olsa gevşetmiştir. Fakat Gorst'un bu politikası da pek işe yaramamıştır. Gorst, Hidiv Abbas'ın hâlen milliyetçilerle bağının devam ettiğini ve onlar üzerinde önemli bir etkinliği olduğunu düşünüyordu. Ayrıca İngiliz yönetiminin Hidiv'le yakınlaşması, Mısır'da ılımlıların da tepkisini çekmişti. Onlar İngiliz yönetiminin, liberal kurumların güçlendirilmesi vaadiyle birlikte, Hidiv'in otoritesini arttırmaya yönelik harekete geçmesini hoş karşılamamışlardı. Bu yüzden Gorst'un, meclislerin yetkilerini genişletmeye çalışmasının pek anlamı olmadığını düşünüyorlardı. Nitekim Gorst, milliyetçilerin itirazlarını bir ölçüde dindirmek için Meclis-i Şura ve Meclis-i Umumî ile ilgili bazı yenilikler getirmiştir. Gorst, Meclis toplantılarının halka açık yapılmasını sağlamış, ancak yine de istediği sonucu alamamıştır. Gorst'un Mısır yönetiminde diğer önemli girişimi, yönetimde ve devlet memuriyetlerinde Mısırlılara daha fazla yer vermesiydi. Fakat Gorst'un bu ılımlı politikası İngiliz basını tarafından milliyetçilere taviz olarak değerlendirilerek, ağır eleştirilere maruz kalmıştır. İngilizler, Mısırlı milliyetçilerin güçlenmesinden endişe duymaya başlamışlardır. Diğer taraftan İngiltere Hükümeti de Gorst'un ılımlı politikasının Mısır'daki hâkimiyetini zayıflatmaya başladığını düşünüyordu³⁰.

Tüm bunlar Mısır'daki bölünmeleri tehlikeli bir biçimde arttırmıştır. Eldon Gorst'un 1911'de kanser yüzünden ölmesi üzerine yerine Lord Kitchener gelmiştir³¹. Kitchener Başkonsolos olduktan sonra, iç siyasette katı bir politika izleyerek, toplumda fitne çıkaranları cezalandırmayı amaçlayan yeni bir ceza kanunu ile basın sansür ve okul disiplin kanunlarını şiddetle uygulamıştır. Kitchener, devlet dairelerinde ve Mısır yönetiminde tekrar İngilizleri kullanmaya başlayarak, bu uygulamaya karşı çıkan milliyetçileri de baskı altında tutarak onları yıldırma politikası izlemiştir³². Kitchener ayrıca 1913'te yeni bir anayasa getirerek, sınırlı fakat gerçek yetkilere sahip bir İcra Konseyi ile Genel Meclis kurdurmuştur³³. Buna göre, Meclis-i Şura ile Meclis-i Umumî, Meclis-i Şura çatısı altında tek bir organ

³⁰ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s. 115–119.

³¹ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.18.

³² Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.120.

³³ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.18.

haline getirilmiştir. Yeni Meclis, önceki meclislerin yetkilerine sahip olduğu bazı yetkilerle donatılmıştır. Böylece yeni anayasa, aşırı milliyetçileri tatmin etmemesine rağmen yavaş yavaş İngiliz idaresinden uzaklaşmakta olan ılımlı milliyetçilerin önemli bir kesminin desteğini kazanmıştır. Öte yandan Cromer'in büyük yatırımlarıyla gelişen tarım bu dönemde de ilerlemeye devam etmiştir. Fakat Cromer gibi ziraate ve köylüye önem veren Kitchener'in reformları, beklenen olumlu etkiler ortaya çıkartmamıştır. Ülke işlerinde Mısırlı toprak eşrafına daha çok yer vermek için düzenlenmiş olan Meclis-i Şura, şehir milliyetçiliğinin formu haline dönüştürülmüştür³⁴.

Ayrıca Kitchener, Mısırlıların İngiltere'ye güvenini tazelemek amacıyla borca mahsuben, beş fedan (1fedan 0,416 hektardır) ya da daha az olan topraklara el konulmasını yasaklayarak, küçük toprak sahiplerini koruyan Beş Fedan yasasını çıkartmıştır. Ancak bu Başkonsoloslardan hiçbiri, İngiliz varlığına karşı Mısır muhalefetine büyümesini önleyememiştir³⁵. Bu muhalefet I. Dünya Savaşı'nda da devam etmiştir.

2. 1914–1918 Yılları Arasında İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika

1914 Ağustos'unda I.Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Devleti savaşa girmedikinden Mısır, tarafsız konumdaydı. Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girmesinden sonra 5 Kasım 1914'te Mısır'daki İngiliz Komutanlığı, İngiltere'nin Mısır'ın haklarını ve özgürlüklerini korumak için savaşmakta olduğunu belirtirken, aynı zamanda buralara savaştan sonra kendi kendilerini yönetme hakkının da verileceğini vaat ediyordu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle İngiltere, 7 Kasım'da Osmanlı'nın düşman bir ülke olduğunu Almanya'nın yanında yer aldığını belirtti. İngiltere'nin Mısır'ı ilhak etmesi yasal değildi. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti o sırada savaşa dâhil olmadığından ve Mısır resmen Türk sınırları içinde kabul edildiğinden Mısır'ı ilhak etmesi mümkün değildi. Bu duruma bir kılıf bulmak ve Mısır'da himayeci bir devlet olmak için İngiltere 18 Aralık 1914'te Mısır Hıdivi II. Abbas'ı çekilmeye zorlayarak, yerine Hüseyin Kamil'i geçirdi. Hüseyin Kamil, Sultan unvanı almaya daha istekli olup, ayrıca Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya niyetliydi³⁶. Böylece 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde bir "himaye rejimi" kuruldu³⁷. Artık bir Osmanlı

³⁴ Mustafa Gençoğlu, *a.g.e.*, s.120-121.

³⁵ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.124.

³⁶ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010, s.291–292.

³⁷ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara, 2004, s.23.

eyaleti olmaktan çıkan Mısır, İngiliz protektorası olmuştu³⁸. İngiltere bu süre içinde genel sömürge politikası çerçevesinde Mısır'daki egemenliği yönetenleri yönetmek suretiyle sürdürmüştü. Ancak, İngiltere'nin Mısır'a girmesinden beri bu ülkede gelişmekte olan bağımsızlık hareketi, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha da güçlenmiştir³⁹.

Birinci Dünya Savaşı emperyalist ülkelerin dünyayı aralarında yeniden paylaşması mücadelesi iken, Araplar arasında yabancı boyunduruğundan kurtulma umutlarını yeşertmişti. Eski ve deneyimli İngiltere'nin sözlerine inanarak yazgılarını itilaf devletleri koalisyonuna bağlayan Arap Milliyetçileri savaştan sonra bağımsızlıklarına kavuşma hesapları yaparken, İngiltere ve Fransa bir yandan bu sahte umutları canlı tutuyor, öte yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki Arap topraklarına el koyup aralarında paylaşmanın planlarını hazırlıyorlardı. Bu iki ülke arasında 1916'da yapılan Sykes - Picot antlaşmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde yer aldığı ve başını Almanya'nın çektiği ittifak devletlerinin yenilgisi durumunda Osmanlı'nın elindeki Arap topraklarının paylaşılması üzerinde antlaşmaya varılmıştı⁴⁰.

Diğer taraftan da Birinci Dünya Savaşı, Mısır milliyetçi hareketinin gelişimi açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Savaş koşulları İngiliz yönetimine ülkeyi daha rahat kontrol edebilecek olanaklar sağlarken aynı koşullar ülkeyi eskisi gibi sınırsız bir özgürlükle yönetmelerini de zorlaştırmıştır. İngilizler, ülkede ortaya çıkan milliyetçi düşüncüyü ve eylemleri denetim altına alabilmek amacıyla 1913 yılında savaşın arifesinde bir yasa çıkartarak yeni bir yasama meclisi kurdu, Hükümet tarafından atanan 17 üye ile halk tarafından dolaylı biçimde seçilen 66 üyeden oluşan bu meclisin yasaları tartışma ve önerme yetkisi bulunuyordu. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Mısır'da bir himaye rejimi oluşturmuştu. İngilizler gerçekleştirdiği değişiklik sonrasında Mısır'da bulunan en yüksek temsilcisini Yüksek Komiser'e çevirdi, aynı zamanda Mısır Dışişleri Bakanlığını kaldırarak yetkilerini Yüksek Komiser'e aktardı. Yüksek Komiser olarak da Lord Allenby atandı. Allenby'nin ülkeye gelişinden 1936 Antlaşması'na kadar geçen yıllarda İngiltere'nin Mısır siyaseti kendi içinde karmaşık ilişkilere sahip üç ayak üzerinde şekillendi: İngiliz gücü, Mısırlı siyasetçiler ve Mısır sarayı. Protektora ilanı Mısır'ın siyasal yaşamında büyük bir değişiklik yaratmadı. Yalnızca otuz yıldır devam eden rejimi

³⁸ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s.332.

³⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih, (1789-1999)*, İstanbul, 2000, s.547.

⁴⁰ Haluk Genger, *ABD - Ortadoğu -Türkiye*, İstanbul, 2007, s.22.

resmileştirdi ve yasallaştırdı. Mısır böylece Osmanlı Devleti'nden resmi olarak kopmuş oldu. Savaş sırasında Mısır toprakları müttefik kuvvetlerin Asya-Avrupa arasında geçiş ve konaklama alanı Gelibolu ve Filistin cephelerinin üssü olarak kullanıldı⁴¹.

1914–1918 savaşı ve bunu izleyen yıllar, Mısır'ın ekonomik alanda gelişmeler kaydetmesine sahne olmuştur. Pamuk fiyatları hızla yükselmiş ve dış ticaret dengesi sağlanarak, ülke aynı zamanda dış borçlarının büyük bir kısmını ödeyebilmiştir. Fakat bu arada tüm eski sosyal ve ekonomik bölünmeler çığ gibi büyümüştür. Zenginler daha zengin olup, ortaya küçük bir yeni orta sınıf çıkarken kitlelerin sefaleti de gittikçe artmıştır. 1914 ile 1920 arasında fiyatlar üç misline çıkmış ve yiyecek yetersizliği bir kıtlık halini almıştır⁴².

Bu dönem içerisinde İngilizlerin, Mısır milliyetçiliğini tetiklediği en önemli olaylardan biri de 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'dur. Balfour Deklarasyonu, İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyon Başkanı Lord Rothschild'in imzasıyla 18 Temmuz 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a sunulan mektupta yer alan, İngiliz Hükümeti'nin, Filistin'de Yahudi milleti için milli yurt prensibini tanımasını, göçün serbest bırakılmasını, Yahudi Milli Kolonizasyon Teşkilatı'nın kurulmasının teklif edilmesidir. İngiliz Harp Kabinesi'nin 2 Kasım 1917'deki toplantısında onaylanan ve İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıması nedeniyle Balfour Deklarasyonu adını alan mektupla Yahudiler, İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm'in yıllardan beri amaç edindiği Filistin'de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamışlardır İngiltere'nin Siyonizm'e destek vermekle garanti altına aldığı nokta, Yahudilerin Filistin'de Yahudi devleti kurulmasına olan bağlılıklarının İngiltere için savaştan sonra müttefik olmanın sağlayacağı uzun vadeli çıkarlardır⁴³. İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu ile ulaşmak istediği diğer önemli hedefi ise Mısır'ı baskı altında tutarak Süveyş üzerindeki kontrolünü garantilemekti⁴⁴.

⁴¹ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.75–76.

⁴² Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.18.

⁴³ Melike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948–2006)*, İstanbul, 2006, s.101–102.

⁴⁴ Samir Amin, *The Arab Nation (Nationalism and Class Struggles)*, (Çeviren: Michael Pollis), London, 1983, s.47–48.

3. 1918–1936 Yılları Arasında İngilizlerin Mısır’da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika

1918’deki ateşkesten sonra, Mısır’da milliyetçi duygular giderek hız kazanmaya başladı. Milliyetçilerin lideri bir dönem Eğitim Bakanı olarak görev yapmış olan Saad Zağlul idi.⁴⁵ Zağlul’ün 1919 yılının başlarında Mısır’ın bağımsızlığını temin ve İngiliz işgal kuvvetlerini Mısır’dan çıkarmak amacıyla kurduğu Vafd Partisi, bütün Mısır’da ayaklanma ve gösterilere başvurarak İngiltere’ye karşı milliyetçi hareketi başlattı⁴⁶. Bu harekâtın başlangıcının sebebi, Zağlul’ün Mısır meselesini, Londra’da ve daha sonra Paris Barış Konferansı’nda temsil etmek için bir heyet istemesinin derhal reddedişi, 1919 ayaklanmasının işareti olmuş, silahlı çatışmalar ve grevlerden ötürü kısa bir süre için ülkede hayat felce uğramıştı. Olaylar üzerine İngilizler yeni bir anayasa üzerinde çalışmak amacıyla Lord Milner’in başkanlığında bir heyeti Mısır’a göndermişler, fakat bu heyet tüm Mısırlı politikacılar tarafından boykot edilmişti⁴⁷.

Vafd’ın mücadelesi hız kazanınca, İngilizler bu durumu iyileştirme yolunu tercih etmişlerdir. İngilizler koşullar ne olursa olsun Süveyş Kanalı’nı dolayısıyla da Mısır’ı bırakmak niyetinde değildiler. Mısırlı milliyetçilerle bir anlaşmaya varmak için çözüm yolları arandı. Görüşmeler ittifak konusu nedeniyle 1920’lerde ertelendi ve 1936’ya kadar da yapılmadı. Zağlul’ün ilk savunduğu, Sudan’ın Mısır’ın ayrılmaz bir parçası olduğuydu. Milner, Sudan konusunun görüşme dışında tutulmasının gerektiğinin altını çiziyor, program yalnızca Mısır’la sınırlı tutuluyordu. 19 Ocak 1899 Mısır - İngiliz antlaşmasına göre konu açıldı, ama Sudan konusu belli nedenlerden dolayı tartışma konusu olmaktan çıkartılmıştı. Mısırlılar da bunun tekrar gözden geçirilmesini bu antlaşma taslağında bazı değişikliklere gidilmesini istiyorlardı. Milner ve Lord Curzon bunu kabul etmelerine rağmen İngiliz kabinesi herhangi bir düzenlemeyi reddetti. Gayr-i resmi görüşmeler tıkanınca Mısır heyeti de Londra’da iki gün daha kaldıktan sonra heyetin ayrılması üzerine Milner, görevi bıraktı. 1921 Haziran’ında onun görevini Lord Curzon üstlendi. Ancak Curzon başkanlığındaki toplantılardan da bir sonuç alınmadı. İngiltere’nin Mısır’ın bağımsızlığını kabul etmesine rağmen temelde antlaşmazlık konusu İngilizlerin, Mısır’daki askeri varlığı idi. Mısırlılar, Kanal Bölgesi’ndeki bütün İngiliz askerinin geri çekilmesini isterken İngiltere buna karşı çıkmaktaydı. İngiltere ihtiyaç duydukları takdirde Mısır’ın herhangi bir bölgesini askeri işgal serbestliğini

⁴⁵ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.293.

⁴⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.24.

⁴⁷ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.19.

istemekteydiler. Diğer antlaşmazlık noktalarından biri de İngiltere'nin Mısır Dışişlerini kontrol etme isteğiydi. Diğer bir nokta da, Mısır'ın kendi kendisine yetecek yeterli uzman olmaması gerekçe gösterilerek İngilizlerin Mısır Hükümeti'nde bürokratik kadrolarda İngiliz danışmanların görev yapmasını istemesi de çözüme kavuşturulamamıştı. Bütün bunlar görüşmeleri çıkmaza soktu. 3 Aralık 1921'de Mısırlılarla bir antlaşma yapıldı. Allenby, Mısır Sultanı'na İngiltere'nin Mısır'daki politikasını genel olarak açıklarken Mısır'ın, İngiliz imparatorluk sisteminin uzantısının bir parçası olduğunu, Zağlul tarafından önderlik edilen milliyetçi hareketin bu politikaya sekte vurduğunu ve İngiltere'nin temel amacının Fuat'ın otoritesini Mısır'da hâkim kılmak olduğunu söyledi. Böylelikle İngiltere, Mısırlı milliyetçilere karşı mücadelesinde Sultanın desteğini sağlamış olmakta buna karşılık da Fuat da tahtta kalabilmek için İngiliz desteğine bir bakıma bağlı kalmaktaydı. Curzon'un barış taslağının açıklanmasıyla Zağlul tutuklanarak sürgüne gönderilmiş ve bunun üzerine de ülkede bir dizi grevler ve gösteriler başlamıştır⁴⁸.

Zağlul ve öteki milliyetçi liderlerin defalarca sürgün edilmelerine rağmen devam eden ayaklanmalar ve düzensizliklerden sonra İngiltere, tek taraflı olarak protektoranın son bulduğunu ilan etmiştir⁴⁹. Ancak İngiltere, Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmekle (28 Şubat1922) birlikte Süveyş Kanalı ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üzerine alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutuyordu⁵⁰. Yine bu çerçevede İngiliz işgal kuvvetleri, danışmanlar ve diğer temsilciler Mısır'da olduğu gibi kalacaktı. 1914'ten itibaren kendilerine Sultan unvanı verilen Mısır Hıdivlerine bundan sonra Kral denilecekti. Bu çerçevede Ahmed Fuad da Kral Fuad unvanını almıştır⁵¹. 1922 Antlaşması görüldüğü üzere yine İngilizlerin lehine olan bir antlaşmadır ve İngiltere Mısır'a bağımsızlığını vermekle etkisini azaltmamış bilakis kontrolü yine elinde bulundurmıştır.

1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ve 1936'da da bu toprağı ele geçirmesi, gerek Kral Fuat'ın gerek İngiltere'nin durumunda değişiklik meydana getirmiştir. Habeşistan'a yerleşen İtalya, Nil'in kaynaklarına egemen oluyor ve dolayısıyla Mısır üzerinde bir tehlike yaratıyordu⁵². Bu durum İngilizleri endişelendirdiği gibi, Mısır'da gizlice basılıp dağıtılan beyanatta ise, İngilizler, Mısır'ın İtalya veya başka bir devletin hücumlarına

⁴⁸ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.300–302.

⁴⁹ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.19.

⁵⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.* s.24.

⁵¹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.186.

⁵² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), C.I, Ankara, 1994, s.205.

uğramasından korkuyorlarsa ordularını Mısır toprağından çeksinler. Bize silah ve her türlü harp malzemesi versinler. Bizi, İtalyanlara hatta dünyanın bütün milletlerine karşı durmak için yalnız bıraksınlar deniliyordu⁵³. Esasen İtalya ve Almanya, Mısır'daki ve Ortadoğı'daki Arap milliyetçilerini İngiltere ve Fransa'ya karşı devamlı olarak kışkırtmaktaydılar. 1935 yılı sonunda Kral Fuat, 1923 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe koymuş ve dört ay sonra da ölünce, yerine 16 yaşındaki oğlu I.Faruk geçmiştir. 1936 seçimlerini Vafd Partisi ezici bir çoğunlukla kazanınca bu defa Vafd ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler olumlu sonuçlar vermiş ve İngiltere ile Mısır arasında 26 Ağustos 1936'da bir ittifak antlaşması imzalanmıştır⁵⁴.

İngiltere ile Mısır arasında imza edilen ittifak muahedenamesi münasebetiyle adli ve mali kapitülasyonların Mısırlıların arzularına göre halledilmesine karar verilmiştir⁵⁵. Ancak antlaşma, Mısır'a tam bağımsızlığını kazandırmamıştır. Nitekim: Antlaşmanın birinci maddesi, İngiltere'nin askeri işgalinin son bulduğunu söyler. Üçüncü maddede, İngiltere'nin Mısır'ın Milletler Cemiyeti üyeliğini destekleyeceği sözü yer alır. Beşinci maddede, her iki ülke başka ülkelerle bu antlaşma maddelerini ihlal edecek bir yaklaşımda bulunmama sözü verirler. Yedinci maddeye göre ise, savaş olasılığı halinde ya da herhangi bir taraf savaşa girerse diğeri onun yardımına koşacaktır. Böyle bir durumda Mısır, sıkıyönetim ilan etme ve sansür gibi idari ve yasal önlemleri alacaktır. Antlaşmanın sekizinci maddesi gereğince de Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olarak görülen ve uluslararası bir su geçidi olan Süveyş Kanalı'nın tüm özgürlüğü ve geçiş güvenliğinin sağlanması amacıyla İngiliz güçlerinin Mısır topraklarına yerleştirilmesi güvence altına alınmıştır. Kanal Bölgesi tarif edilmekte ve buraya yerleştirilecek İngiliz güçlerinin on bin askeri ve dört yüz pilotu geçmemesi, karar altına alınmaktadır. Antlaşmanın imzalanmasından yirmi yıl sonra eğer Mısır silahlı kuvvetleri aynı görevleri yerine getirebilecek durumda olursa ve İngiliz güçleri gereksiz görülürse ve taraflar bu konu üzerinde anlaşamazsa, sorunun Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürülmesi öngörülmekteydi. 1936 Antlaşması'nın on birinci maddesi ise Sudan sorunuyla ilgilidir. Burada her iki taraf başka bir antlaşma yapana dek 1899'da taraflar arasında imzalanmış bulunan ikili yönetim antlaşmasının geçerliliğini sürdüreceği belirtilmektedir. On ikinci madde de Mısır'da bulunan yabancıların mal ve can güvenliği Mısır Hükümeti'nin sorumluluğu altında olduğu söylenir. On üçüncü madde ile de yabancıların Mısır'da yararlanmakta olduğu özel yasal

⁵³ BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 267, Dosya No: 800, Belge No:12.

⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s.205.

⁵⁵ BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 266, Dosya No: 798, Belge No:21.

ayrıcalıklar son bulmaktadır. On altıncı maddede bu antlaşmanın yirmi yıl boyunca geçerli olacağı, on yıl sonra ise tarafların antlaşma maddelerini gözden geçirilmesini talep edebileceği söylenmektedir. Antlaşmazlık halinde konu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne ya da her iki tarafın da tanıdığı bir başka kişi ya da kuruma götürülecektir⁵⁶. 1936 Antlaşması İngiltere'ye kabaca Galler'e eşit büyüklükte bir alan olan Kanal Bölgesi'nin işgali dâhil Mısır'da geniş kapsamlı askeri haklar vermiştir. Antlaşmadaki en önemli çatlak, Mısırlıları ikinci sınıf partner olarak önceki statüsünden gerçekten çıkarmaksızın İngilizlerin kendi güvenliklerini sağlamasıydı. Nitekim bu dönemden sonra da İngiliz elçisi Lampson düzenli olarak Mısır iç politikasına müdahale etmiştir⁵⁷.

Mısır'ın tam bağımsızlığı yolunda kritik bir adım olarak kabul edilen ve yirmi yıl geçerli olacak İngiliz - Mısır Antlaşması ile ülkeyi uzun yıllar denetimi altında tutan İngiliz Yüksek Komiseri, İngiliz Büyükelçisi adını almıştır. 1936 Antlaşması, Mısır'ın kendi kendini yönetme alanını genişletmekte İngilizlerin 1882'den beri sürdürdükleri işgale son vermekteydi. Ancak İngiliz güçleri, Süveyş Kanalı bölgesinde kalacaklardı. Bu antlaşma ile İngiliz stratejik noktalarda varlığını ve etkisini sürdürürken, Mısır'ın içişlerinde üstlenmiş olduğu sorumluluğu terk etmekteydi⁵⁸. Diğer yandan antlaşma Mısır ordusunun 1924'ten beri ilk defa Sudan'a girmesine izin verirken, İngiltere ayrıca Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesine de desteklemeye söz veriyordu. Mısır 26 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti'ne girerek bağımsız bir devlet statüsünü resmen kazanmıştır⁵⁹. Bu statüye rağmen İngiltere, Mısır üzerindeki ekonomik ve politik nüfuzunu sürekli olarak devam ettirmeye çalışmıştır.

SONUÇ

19. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konum itibarıyla en önemli topraklarından biri olan Mısır, İngiliz işgaline uğrayarak elden çıkmıştır. İngiltere, sömürgeleri için en önemli üs olarak gördüğü Süveyş Üssü için, bölgedeki nüfuzunu giderek arttırma yoluna gitmiştir. Bu nüfuzunu ise özellikle o dönemde bozuk olan Mısır ekonomisi üzerinde göstermiştir. Mısır ekonomisini kendine bağımlı hale getirmek suretiyle büyük ölçüde düzelten İngiltere, böylece Mısırlı yöneticilerin ve halkın sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Ancak İngiltere'nin asıl amacını, Süveyş

⁵⁶ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁷ Robert Mcnamara, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952-1967)*, University of Ireland, London, 2003, s.14.

⁵⁸ Zeynep Güler, *a.g.e.* s.79.

⁵⁹ Sabit Duman, *a.g.e.* s.309.

Üssü'nde kalabilme hesapları oluşturmuştur. I.Dünya Savaşı'ndan sonra ise tamamen Mısır'ı Osmanlı'dan ayıran İngiltere, hem idari ve hem de ekonomik olarak Mısır'ı ele geçirmiştir diyebiliriz. İncelediğimiz bu dönem içerisinde İngilizlerin Mısır üzerindeki insiyatiflerine rağmen Mısırlılar geç de olsa İngilizlerin asıl niyetini anlamış olmalı ki tam bağımsızlık yolunda milliyetçilik isyanlarını başlatmışlardır. Ancak İngilizler, bunun da çözümünü bularak milliyetçilere karşı Mısırlı liderleri destekleyerek ülkede sürekli bir kaos ortamı oluşturmayı başarmışlardır. Bu da İngilizlerin bölgede istediği gibi hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Milliyetçilik isyanları Mısır'da sürekli olarak devam etmiş, ancak herhangi bir başarı sağlanamamıştır. Bu nedenle İngilizler Cemal Abdülnasır Devrim'ine kadar, Mısır'da ve dolayısıyla da Süveyş Kanalı bölgesinde istedikleri gibi ekonomik ve politik yönetimlerini devam ettirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

1.ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 267, Dosya No: 800, Belge No:12.

BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 266, Dosya No: 798, Belge No:21.

1.2. Foreign Relations Of the United States Arşivi

FRUS (Foreign Relations Of the United States), 1955 – 1957, Vol: XVI, s.18-19.

2.TETKİK ESERLER

AMIN, Samir, *The Arab Nation (Nationalism and Class Struggles)*,(Çeviren: Michael

Pollis), London, 1983.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu(Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, C.I, Ankara, 1994.

CLEVELAND, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008.

ÇEVİK, Halis, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Konya, 2005.

DUMAN, Sabit, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010.

GENÇOĞLU, Mustafa, *İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882- 1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997.

GERGER, Haluk, *ABD - Ortadoğu-Türkiye*, İstanbul, 2007.

GOLDSCHMIDT JR. Arthur - DAVIDSON, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008.

GÜLER, Zeynep, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul, 2008.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1977.

KOCABAŞ, Süleyman, *Türkiye ve İngiltere*, İstanbul, 1985.

KOÇ, Melike Bileydi, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri*, (1948–2006), İstanbul, 2006.

MANSFIELD, Peter, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967.

MARSOD Afaf Lutfi Al – Sayyid, *Mısır Tarihi (Arapların Fethinden Bugüne)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2007.

MCNAMARA, Robert, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952–1967)*, University of Ireland, London, 2003.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, “Kendi Arşiv Belgeleriyle İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, İstanbul, 2000.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara, 2004.